

Олександр Кожолянко

Релігійний консерватизм старообрядців Буковини

Alexandr Kojolianko

The religious conservatism of Old Believers in Bukovina.

The manifestation of religious conservatism of Old Believers in Bukovina since their settlement in the region during the last quarter of XIX - the beginning of XXI century is investigated. The time of occurrence of Old Believers, its main canons and the positive and negative effects are shown. Particular attention is paid to the beliefs of the villagers in Lipovans village.

Keywords: Old Believers, establishing of Belokrinitskaya Metropolis, customs, traditions, religious conservatism, innovation

Досліджено прояв релігійного консерватизму старообрядців Буковини від часу їх поселення у краї в останній чверті XVIII ст. до початку XXI ст. Показано час виникнення старообрядництва, основні його канони та позитивні і негативні прояви. Особлива увага звертається на вірування жителів села Липовани.

Ключові слова: старообрядці, заснування Білокриницької митрополії, обрядовість, традиції, релігійний консерватизм, нововведення

Дослідження російського старообрядництва як духовного і історичного явища проводилось ще у XVIII – XIX ст.¹. Продовжувалось його вивчення у другій половині XX ст.² Вивчення питань виникнення старообрядництва здійснювалось у XX ст. вченими-філософами³. Проте цілий ряд питань його виникнення, заселення території Буковини в останній чверті XVIII ст. та консерватизму прибічників цього релігійного вчення залишаються ще недостатньо вивченими.

Старообрядництво виникло в середині XVII ст. внаслідок розколу російської православної церкви, спричиненого проведенням патріархом Никоном церковно-обрядової реформи. Після проведення Никоном церковно-обрядової реформи з російської православної церкви виділилась окрема течія – старообрядництво. Не сприйнявши цілої низки нововведень, частина населення та нижчого духовенства виступила за збереження віковичних традицій і, незважаючи на переслідування з боку офіційної влади та церкви, зуміла утвердити старообрядництво окремою гілкою православ'я.

Цей суспільно-релігійний рух виник внаслідок невизнання всіх нововведень, що передбачались никоніанською реформою. Нововведення, які робились за грецькими зразками, для багатьох простих людей та й для нижчого духовенства були ознакою введення нової релігії, тобто для них різниця здавалась такою відчутною, що ці нововведення вони сприймали як відступ від православної віри і запровадження нової. Серед всіх нововведень найсуттєвішими були:

- двоперстя було замінено триперстям;
- ім'я Спасителя «Ісус» в нових книгах перероблене на грецізоване «Іісус»;
- земні поклони разом з поясними під час богослужінь замінювались лише поясними;
- ходіння під час богослужіння за сонцем було замінено ходінням проти сонця;
- дворазове повторення слова «алілуя» і одноразове додавання до нього значення російською мовою – «слава тобі Боже» замінювалось триразовим промовлянням «алілуя»;
- запроваджувалось нове зображення хреста – поряд з восьми-конечним вводився шести- і чотириконечний;
- богослужіння проводились тепер на п'яти просфорах, а не на семи, як раніше;
- в нових книгах, в Символі Віри пропущено слово «истиннаго».

Спочатку кількість прихильників старої віри була досить великою і це змусило як церковну, так і державну верхівку до переслідувань та гонінь старовірів, попередньо оголосивши їх еретиками та розкольниками. Відомо, що у 1666–1667 рр. старообрядці були прокляті церковним собором і лише в 1971 р. звинувачення їх в «еретичності» офіційно визнані необґрунтованими⁴.

Цей період переслідувань добре описав в 1974 р. у своєму зверненні до Третього собору Руської Православної Церкви за кордоном відомий російський письменник О. Солженіцин: «...утиски й розгром давнього благочестя, гноблення і розправа над 12-ма мільйонами наших братів, єдиновірців і співвітчизників, жорстокі тортури для них, виривання язиків, кліщі, диби, вогонь і смерть, позбавлення храмів, вигнання за тисячі верст і далеко на чужину – їх, які ніколи не бунтували, ніколи не піднімали у відповідь зброї, стійких, вірних древньоправославних християн, їх, кого я не тільки не назву розкольниками, але й навіть старообрядцями, бо й ми, всі інші, одразу станемо тоді всього лише новообрядцями»⁵. Цією фразою висловлений тягар переслідувань тієї доби, що й змусило свого часу старообрядців емігрувати в чужі краї, щоби лишень вберегти непорушною свою віру, а разом з нею і свій спосіб життя.

Протягом XVII – XVIII ст. старообрядництво розкололося на ряд погдженостей та плумачень, які у цілому можна віднести до двох напрямків: попівщини та безпопівщини. Представники обох цих напрямків були в числі перших поселенців на територію Буковини та Хотинщини і утворили тут місце компактного проживання. Переселенці відразу ж впадали у вічі своєю релігійністю та набожністю, а також замкненістю й боязню всього нового, що було обумовлено як їх багаторічними гоніннями, так і особливим релігійним світоглядом. Саме завдяки своєму традиційному, можливо, дещо консервативному характеру, старообрядці зуміли через вир віків донести до сьогодення стару

віру в майже первозданному вигляді. Немалу роль в цьому відіграло заснування Білокриницької митрополії, яка ще більше укріпила релігію та вірування всіх старообрядців, оскільки було відновлено правильну церковну ієрархію. Ця обставина відіграла ключову роль у розвитку старообрядництва на території Буковини та Хотинщини протягом решти ХІХ та всього ХХ ст.

У цілому в Чернівецькій області станом на початок 90-х років ХХ ст. в російських селах проживало: в Білій Криниці Глибоцького району – 179 росіян, 14 українців, 2 молдавани; в с. Липовани Вижницького району – 77 росіян, 49 українців, 28 румунів, 3 молдавани; у с. Грубно Сокирянського району – 1887 росіян, 125 українців, 17 молдаван, 7 румунів; у с. Білоусівка цього ж району – 2650 українців, 412 росіян, 35 молдаван, 13 румунів. Окремі руські вулиці є в Хотині та Сокирянах, а також багато росіян-старообрядців проживало у кінці ХХ ст. у Чернівцях⁶. Зокрема у 1996 р. в цілому в області було 9 старообрядницьких громад, а станом на початок ХХІ ст. діяло 12 старообрядницьких громад, 3 з яких не були зареєстрованими⁷.

Релігійний консерватизм мав і негативні наслідки для липован, зокрема це стосувалося упередженого ставлення до медицини: старовіри відмовлялися від щеплень проти епідемій, медичного огляду, навіть від приймання ліків. Хворобу намагалися прогнати передусім молитвами та традиційними методами – зіллям та лазнею. Це часто призводило до фатальних наслідків і нерідко можна було зустріти липованина з пошкодженим коров'ячою віспою обличчям. Також релігійні приписи забороняли облік та мічення худоби, зокрема у взятій на облік корови вважалося, що засохне вим'я, а саме молоко вже не буде придатним до споживання⁸.

Всі ці релігійні принципи суттєво впливали і на освітній рівень липованського населення. Старообрядці вважали, що всіляка вища освіта знищує їхні релігійні підвалини і побоювались самі йти вчитись і відпускати на навчання своїх дітей. Вся вища освіта липован зводилась до вміння читати релігійну літературу, написану на старослов'янській мові, тому нерідко в містах можна було побачити липованина, що читає релігійну книгу за овочевим прилавком⁹.

Часто у поселеннях, де поряд з липованами жили іновірці, зустрічались випадки, коли старовіри обгороджували своє житло і навіть сади високими парканами, щоб сховати їх від «нечистих» поглядів чужинців¹⁰.

Щоб не осквернитися через відвідини іновірця, липовани завжди тримали напоготові килимки, якими застеляли запропоновану гостеві лавку. Якщо ж гість сів на незастелену лавку, то після його відходу її обов'язково мили начисто¹¹.

Вони ніколи не їли разом з іновірцями, рідко їли і пили із посуду нелипованина чи посуду, що був використаний іновірцем, тому під час подорожей дехто брав з собою власне начиння¹². Коли приходиться липованину навідатись до іновірця, то й тут він з острахом намагається уникнути будь-якого доторку свого одягу до меблів та речей господаря¹³.

Особливо негативно липовани ставились до всіх мирських насолод та нововведень. Так, липовани не надто полюбляли танці та музику, доказом чого може слугувати відсутність серед населення музичних інструментів. Серед народного пісенного репертуару кінця XIX ст. виділяються передусім духовні пісні, а то й цілий спів церковних служб, що часто полюбляли виконувати липовани¹⁴.

Горілку липованин споживав з великою обережністю, особливо це стосувалося періоду, коли липовани лише поселилися на території нинішньої Чернівецької області. Вже в кінці XIX ст. неодноразово відзначалося, що у базарні дні в міських шинках можна було побачити співаючих і випиваючих липован. Однак як позитивний момент зазначається, що в їхніх селах немає шинків¹⁵. Липовани були супротивниками кави, чаю та тютюну. Останній вважався зіллям, що виникло з крові чорта і тому вони не тільки самі не курили, а й не дозволяли іншим. Характерною ознакою всіх чоловіків-липован було те, що вони носили бороди, підкреслюючи цим відданість давнім традиціям, коли бороди носили абсолютно всі¹⁶.

Релігійний консерватизм мав і очевидні негативні наслідки для липован, зокрема це стосувалося упередженого ставлення до медицини: старовіри відмовлялися від щеплень проти епідемій, медичного огляду, навіть від приймання ліків. Хворобу намагалися прогнати передусім молитвами та традиційними методами – зіллям та лазнею. Це часто призводило до фатальних наслідків і нерідко можна було зустріти липованина з пошкодженим коров'ячою віспою обличчям. Також релігійні приписи забороняли облік та мічення худоби, зокрема у взятій на облік корови вважалося, що засохне вим'я, а саме молоко вже не буде придатним до споживання¹⁷.

У Білій Криниці в 90-х роках XX ст. були відкриті жіночий та чоловічий монастирі (12 черниць і 2 ченці), проте нині діє лише жіночий¹⁸.

Серед найвизначніших подій останніх років у житті місцевих старообрядців був Всесвітній старообрядницький собор у Білій Криниці в 1996 р., присвячений 150-літтю відновлення повноти церковної ієрархії, тобто переходу митрополита Амвросія до старообрядництва. На сьогодні можна сказати, що результатом собору стала хіба що канонізація митрополита Амвросія, а решту питань так і не було вирішено, в тому числі і одне з найголовніших для нинішніх жителів Білої Криниці – про надання селу особливого статусу заповідної території, що могло би вдихнути в нього нове життя.

У 2000 р. у Білій Криниці відкрито пункт пропуску спрощеного контролю митного поста «Порубне» Вадул-Сіретської митниці, що дало змогу жителям села безперешкодно відвідувати та спілкуватись зі своїми родичами в селі Клімауци, чого вони не могли робити десятиліттями під час існування СРСР¹⁹.

Незважаючи на поступовий занепад старообрядництва протягом більшої частини XX і початок XXI ст., буковинські липовани зуміли зберегти в осно-

вному все розмаїття релігійних вірувань та звичаїв і донести до сьогодення. Нині старообрядництво в Чернівецькій області перебуває в певному занепаді та забутті, проте серед старовірів ще не згасає надія на його розквіт чи хоча б становлення на цивілізованому рівні.

- ¹ Simiginowicz-Staufe L. A. Die Volkergruppenn der Bukowina. – Czernowitz: Buchol-ruckerei H. Czopp, 1884. Dan D. Die Lippowaner // Herzogthum Bukowina in Wort und Bild. – Wien, 1898; Polek Johann. Die Lippowaner in der Bukowina. 3. Sitten und Gebrauche. – Czernowitz, 1899.
- ² Катунский А. Е. Старообрядчество. – М.: Политиздат, 1972. Миловидов В.Ф. Современное старообрядчество. – М., 1979. Никольский Н.М. История русской церкви. – Минск: Беларусь, 1990.
- ³ Філоненко М. Старообрядництво // Релігієзнавчий словник / За ред. проф. Колодного А., Ломовика Б. – К., 1996. .
- ⁴ Там само. – С. 320.
- ⁵ Таранець С. Старообрядництво в Україні // Релігійна панорама. – 2002. – №1. – С.75-76.
- ⁶ Колодний А., Сяган О. Конфесії України у цифровому вимірі // Вісті з України. – 1997. – 22 травня. – С. 3.
- ⁷ Релігійні організації в Україні станом на 1 січня 2001 року // Людина і світ. – 2001. – № 1. – С. 40;
- ⁸ Dan D. Вказ. праця. – С. 288; Чеховський І. Липовани: беручки до роботи, але упереджені щодо кави і чужих // Час – 2000. – 2003. – 7 березня. – С. 14.
- ⁹ Расколь и противораскольническая миссионерская деятельность въ северной части Бессарабии въ 1902 году, по отчету миссионера Ив. Сахарова // Кишиневскія епархіальныя ведомости. – 1903. – № 4. – Отдел неофициальный. – С. 87.
- ¹⁰ Dan D. Вказ. праця. – С.289-290.
- ¹¹ Polek J. Вказ. праця. – С. 8; Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету (МЕЕ ЧНУ). – 2004. – Т.5. – С.6-7.
- ¹² Bevölkerung der Bukowina - Населення Буковини / Переклад з нім. Ф.С. Андрійця, А.Т. Квасецького. – Чернівці: Зелена Буковина, 2000. – С. 153; Dan D. Вказ. праця. – С. 288.
- ¹³ Simiginowicz-Staufe L.A. Вказ. праця. – С. 99.
- ¹⁴ Там само. – С. 100.
- ¹⁵ Dan D. В. Вказ. праця. – С. 289.
- ¹⁶ Simiginowicz-Staufe L. A. Вказ. праця. – С. 101-102.
- ¹⁷ Чеховський І. Вказана праця. – С. 14; Dan D. Вказ. праця. – С. 288; Simiginowicz-Staufe L.A. Вказ. праця. – С. 101.
- ¹⁸ Таранець С. Вказ. праця. – С. 85; МЕЕ ЧНУ. – 1998. – Т. 6. – С.3.
- ¹⁹ Рудий В. Міліють джерела. Не лише духовні // Доба. – 2000. – 1 грудня. – С. 6; МЕЕ ЧНУ. – 2002. – Т. 3. – С. 5.